

Iva Lukežić

Filozofski fakultet, Omladinska 14
51000 Rijeka

Razvoj prezenta i imperativa u čakavskome narječju

U radu se rekonstruira razvoj oblika prezenta i imperativa u čakavskome narječju, od ishodišnojezičnih tematskih i atematskih osnova do današnjih pet spregovnih vrsta, dobivenih po kriteriju početaka obličnih nastavaka obaju promatranih oblika

0. Prikaz razvoja kojega jezičnoga segmenta inventuriranoga u suvremenim organskim govorima podrazumijeva rekonstrukciju dijakronijske jezičnopovijesne protege, od ishodišnojezičnih točaka do točke u kojoj prikaz nastaje.

Najdalja ishodišnojezična ili protojezična točka od koje se kreće u domišljanju o jezičnopovijesnom razvoju bilo kojega segmenta hrvatskoga jezika jest praslavenski jezik iz njegove završne dezintegrativne faze oko 3. st. n. e. Potom su to protohrvatske jedinice unutar ZJP: primorska (Pr), panonska (Pa), i dinarsko-raška (DR) u rasponu od 6. do sredine 11. st. Spoznaje o hipotetičnom slavenskom prajeziku i protohrvatskome jeziku počivaju na znanstvenom rekonstruktu praslavenskoga jezika, te na potvrdama u staroslavenskim tekstovima iz 10. i 11. stoljeća, popisanim, opisanim i klasifikaciranim u staroslavenskim gramatikama. Tko se, međutim, bavi jezičnim razvojem u organskim govorima, s oprezom pristupa pisanim potvrdama na književnome jeziku, imajući na umu distinkcije između organske osnovice bilo kojega književnoga jezika i bilo kojega konkretnoga organskoga govora, osobito vodeći računa o izboru i opsegu jezičnih činjenica koje su iz konkretnoga organskoga govora ušle u osnovicu kojega konkretnoga književnoga jezika, te o izboru, opsegu i podrijetlu činjenica koje pripadaju artificijelnoj nadgradnji istoga konkretnoga književnoga jezika. Uzimanju u obzir dijakronijskih pisanih tekstova prethodi stručno otčitavanje jezičnih činjenica zastrtih ortografijsko-grafijskim ograničenjima konkretnoga pisa-

noga teksta. U primjeni činjenica staroslavenskoga jezika za rekonstrukt paralelnoga stanja u protohrvatskome jeziku valja, dakako, uzeti u obzir poznate gramatičke razlike koje su u protojezičnome razdoblju postojale među idiomima sljednicima praslavenskoga jezika, kakva je, primjerice, razlika u rezultatu jotacije dentala, pojedinačno i u skupinama **sti*, **ski* **zdi*, **zgi* između protohrvatskih organskih govora i istočnojužnoslavenskih organskih govora koji su ugrađeni u osnovicu staroslavenskoga jezika.

U rekonstrukt se jezičnopovijesnih procesa kao sljedeća, povijesno nam bliža ishodišnojezična točka, uzima starohrvatski jezik u razdoblju između sredine 11. i konca 14. stoljeća. Potvrde su o jeziku ovoga razdoblja disperzirane u crkvenoslavenskim tekstovima hrvatske redakcije s pretežno čakavskom osnovicom u manjoj mjeri prožetom inonarječnim elementima. Budući da je i ovdje riječ o književnojezičnim tekstovima, jezični materijal koji donose valja pomno izdvojiti i znati interpretirati prije nego li se uporabi kao argument za rekonstrukciju jezičnopovijesnoga razvoja, i za zaključke.

Oprezno valja pristupiti i književnojezičnim tekstovima nastalim između 15. i konca 19. stoljeća, razdoblja u kojemu jedne organske govore karakterizira pretežno mirovanje i konzerviranje starojezičnoga stanja, a druge potresi i inovacije. Osnovica je književnih jezika i književnojezičnih stilizacija toga vremena narječna, a težnja je da se književni jezik rabi na prostoru širem od teritorija konkretnih govora pa i dijalekata čakavskoga narječja, te je gotovo svaka književnojezična stilizacija otvorena i činjenicama drugih dvaju narječja hrvatskoga jezika. Stoga u polazištu valja posve otkloniti pojmovno poistovjećivanje organske osnovice/osnovica s bilo kojim onodobnim konkretnim idiomom/idiomima, a istraživanje usmjeriti na prepoznavanje i izdvajanje činjenica koje pripadaju konkretnoj osnovici/osnovicama, te na njihovo odvajanje od činjenica koje pripadaju artificijelnom sloju nadgradnje, i na otčitanje konkretnih jezičnih činjenica iz/iza konkretne grafije i ortografije.

Za razdoblje od konca 19. stoljeća do točke u kojoj govorimo postoje zapisi, opisi i popisi konkretnih organskih govora, koji unatoč hetreogenosti primijenjenih metodologija omogućuju relativno pouzdan uvid u sinkronijsko jezično stanje, i u najbližu prethodnu dijakroniju.

0.1. Ovaj je rad pokušaj rekonstrukcije razvoja prezenta i imperativa, dvaju iskonskih glagolskih oblika tvorenih od prezentske osnove svakoga glagola, koji su opstali u svim hrvatskim organskim govorima,

uključujući i govore čakavskoga narječja. Zbog ograničena se opsega teksta poimenično ne navode potvrde pojedinih oblika nego samo općenita čakavska topika, i to samo kada se čakavsko jezično stanje u čemu razlikuje od općejezičnoga.

1. U protojezičnome su se razdoblju prema sastavu prezentske osnove razlikovali tematski i atematski glagoli.

Korpus tematskih glagola nije bio ograničen. Prezentsku im je osnovu s obličnim nastavkom spajao vezni tematski samoglasnik *e* ili *i* u svim prezentskim licima osim 1. lica jednine i 3. lica množine. Na istu su se prezentsku osnovu u prezentskome 1. licu jednine i 3. licu množine te u imperativu izravno vezivali oblični nastavci. Prezentska se osnova prostih tematskih glagola u dubinskoj strukturi sastojala od korijena s tvorbenim nastavkom, dok se u realizaciji pojavno obavezno javljao korijen, a tvorbeni je nastavak mogao izostati, odnosno javljati se kao ništični nastavak. Osnova je složenoga glagola imala i jedan ili više predmeta. Sljedovi su dvaju samoglasnika na granicama morfema razdvajani alofonskim polusuglasnicima [-*ɨ*-] ili [-*ʉ*-].

1.1. Tematski su samoglasnici koji su povezivali prezentsku osnovu s obličnim nastavcima prezentskoga 2. i 3. lica jednine, 1., 2. i 3. lica dvojine, te 1. i 2. lica množine bili:

- a) samoglasnik *-e-*,
- b) samoglasnik *-i-*.

Prezentski su oblični nastavci tematskih glagola bili:

- u jednini: 1. l. (osnova) *-ɔ/*
2. l. (osnova+*e/ -i*) *-šɨ*
3. l. (osnova+*e/ -i*) *-tʋ*
- u dvojini: 1. l. (osnova+*e/ -i*) *-vě*
2. l. (osnova+*e/ -i*) *-ta*
3. l. (osnova+*e/ -i*) *-te*
- u množini: 1. l. (osnova+*e/ -i*) *-mʋ*
2. l. (osnova+*e/ -i*) *-te*
3. l. (osnova) *-ɔtʋ/ -ɛtʋ*.

U samoglasničke sljedove između dočelnoga samoglasnika osnove i tematskoga samoglasnika, ili između dočelnoga samoglasnika osnove i

početnoga samoglasnika obličnoga nastavka interpoliran je vezni hijatski polusuglasnik [-*ǰ*-].

Korpus je atematskih glagola bio ograničen. Prezentska im se osnova sastojala od korijena s ništičnim tvorbenim nastavkom. Na nju se u svim prezentskim oblicima i u imperativu izravno priključivao oblični nastavak. Osnovi su se dodavali oblični nastavci istovjetni obličnim nastavcima tematskih glagola, osim u prezentskome 1. licu jednine u kojemu su imali lik *-mb*, i u 2. licu jednine lik u kojemu su imali lik *-si*.

Prezentski su oblični nastavci atematskih glagola bili:

- u jednini: 1. 1. (korijen)-*mb*
2. 1. (korijen)-*si*
3. 1. (korijen)-*tv*
- u dvojini: 1. 1. (korijen)-*vě*
2. 1. (korijen)-*ta*
3. 1. (korijen)-*te*
- u množini: 1. 1. (korijen)-*mb*
2. 1. (korijen)-*te*
3. 1. (korijen)- *ǰtv* / *-ǰtv*.

1.2. Temeljni je oblični nastavak u imperativu svih glagola bio *-i*, koji se u položaju iza samoglasnika realizirao kao alofonski polusuglasnik [*i*]. Osim *-i*, atematski su glagoli imali i pokraćenu inačicu *-i > b* iza jotiranoga dočetnoga korijenskoga suglasnika. Čini se da je i dio tematskih glagola u protojezičnome korpusu iz kojega će se razviti čakavsko narječje, također imao kontinuantu pokraćene inačice *i > b* iza krajnjega korijenskoga suglasnika na dočetku osnove. Radi razlikovanja od oblika jednine, temeljnome su se obličnome nastavku imperativa u oblicima dvojine i množine dodavali odgovarajući oblični nastavci prezenta. Oblični su nastavci u imperativu bili,

- u jednini: 2. 1. *-i* / *-b*
3. 1. *-i* / *-b*
- u dvojini: 1. 1. *-i(vě)* / *-b(vě)*
2. 1. *-i(ta)* / *-b(ta)*
- u množini: 1. 1. *-i(mb)* / *-bmb*
2. 1. *-i(te)* / *-b(te)*.

1.3. Protojezično je razdoblje naslijedilo praslavenske prijevodne korijenske likove s fonološkim izmjenama samoglasničkih sastavnica, te promjene u osnovama izazvane naslijedenim fonetskim zakonitostima i

ograničenjima za suglasničke i samoglasničke sljedove na granicama morfema, uz obvezatnost ostvaraja otvorenih unutrašnjih i vanjskih slogova u riječi.

2. Ograničenjima su naslijeđenim iz praslavenskoga jezika u starojezičnome razdoblju pridružene fonološke mijene svojstvene tome razdoblju, vezane pretežno za defonemizaciju starojezičnoga jata i poluglasa, za izmjenu slogotvornoga *l*, te osobito za suglasničke mijene izazvane dokinućem protojezičnoga zakona otvorenih slogova.

2.1. Na likove su prezentske osnove osobito utjecala sljedeća protojezična i novija starojezična pravila po kojima:

- a) prvi šumnik ispada ili se zamjenjuje trljanim šumnikom u slijedu koji bi na granicama morfema imali činiti **zatvorni šumnik + zatvorni šumnik*;
- b) prva i druga palatalizacija djeluju u sljedovima koje bi na granicama morfema imali činiti **stražnjonepčani šumnik + samoglasnik prednjega niza*;
- c) preglasha se samoglasnik u slijedu koji bi na granicama morfema imali činiti **prednjonepčani suglasnik + samoglasnik stražnjega niza*;
- d) umeću se alofonski polusuglasnici [-*i*-] ili [-*u*-] unutar slijeda koji bi na granicama morfema imali činiti **samoglasnik + samoglasnik*;
- e) jotira se slijed koji bi unutar istoga sloga imali činiti **nenečani suglasnik + polusuglasnik -i-*, koji su postali istosložnima nakon unatražnoga pomaka slogovne granice radi otvaranja sloga.

2.2. Osim mijena *jata* i *poluglasa* najznatniji je razvoj osnova i obličnih nastavaka u starojezičnome razdoblju vezan uz alofonske hijatske polusuglasnike [-*i*-] i [-*u*-] između susljednih samoglasnika na granicama korijena i tvorbenoga nastavka, ili između korijenskoga dočetka i tematskoga samoglasnika, ili između dočetnoga samoglasnika tvorbenoga nastavka i tematskoga samoglasnika. Umetnutim su alofonima ili jačala suglasnička obilježja pa su postupno fonemizirani kao suglasnici -*j*-, -*v*-, ili su im se slabo izražena suglasnička obilježja posve izgubila, što je izazvalo stezanje susljednih samoglasnika na jedan samoglasnik, prvi ili drugi u slijedu.

2.3. Radi sprječavanja morfološke homonimije između prezentskoga 1. lica jednine i 3. lica množine, koja je zbog općega otpadanja dočetnoga nastavačnoga -*t* (< -*t̃* < -*t̃*) bila na pomolu u najbrojnijih glagola s tematskim samoglasnikom -*e*-, nakon fonoloških mijena u protojezičnome i osobito u starojezičnome razdoblju, u prezentsko se 1. lice jednine te-

matskih glagola uvodi oblični nastavak atematskih glagola s elementom *-m-* ($< -m\delta < mb$).

Da bi se izbjegle lančane suglasničke mijene koje bi suglasnik *-m-* na početku novouvedenoga obličnoga nastavka mogao izazvati u neposrednu dodiru s dočetnim korijenskim suglasnikom, ispred njega se uvodi isti tematski samoglasnik kojim se osnova spajala s obličnim nastavkom u ostalim prezentskim licima. Kako je nakon redukcije krajnjega poluglasa oblični nastavak atematskih glagola ostao bez slogotvornoga samoglasnika ($*-mb > *-m\delta > *-m\emptyset$), novouvedeni tematski samoglasnik u prezentskome 1. licu jednine postaje nositeljem sloga toga obličnoga nastavka, a time i obvezatni dio ovoga obličnoga nastavka. Suglasnik *-j-*, nastao fonologizacijom međusamoglasničkog alofona, hijatskoga [*-j-*] interpoliranoga u samoglasnički slijed od dočetnoga samoglasnika osnove i tematskoga samoglasnika, priključuje se osnovi, što je omogućeno dokinućem prajezičnoga i protojezičnoga zakona otvorenih slogova.

Na dočetku je obličnoga nastavka prezentskoga 1. lica množine nakon otpadanja poluglasa bila na pomolu morfološka homonimija između 1. lica množine: **mi berem, *mi kupujem* ($< *mi berem\delta, *mi kupujem\delta$) i 1. lica jednine s novouvedenim nastavkom: **jaz/ jas/ jas berem, *jaz/ jas/ ja kupujem* ($< *jaz/ jas/ ja beru/ bero, *jaz/ jas/ ja kupuju/ kupujo$). Nailazeća se homonimija predusretala uvođenjem dočetnoga samoglasnika *-o* na mjesto reducirana poluglasa u obličnome nastavku 1. lica množine:

1. l. mn. **mi berem, *mi kupujem* = 1. l. jd. **jaz/ jas/ jas berem, *jaz/ jas/ ja kupujem* >

1. l. mn. **mi beremo, *mi kupujemo* ≠ 1. l. jd. **jaz/ jas/ jas berem, *jaz/ jas/ ja kupujem*.

Simultano su tekla sva tri procesa:

a) razjednačavanje, usmjereno na sprečavanje homonimija između nononastalih obličnih nastavaka prezentskih 1. lica jednine i 3. lica množine:

1. l. jd. **ber-u/ *ber-o, *kupuj-u/ *kupuj-o* = 3. l. mn. **ber-u/ *ber-o, *kupuj-u/ *kupuj-o* >

1. jd. **ber-em, *kupuj-em* ≠ 3. l. mn. **ber-u/ *ber-o, *kupuj-u/ *kupuj-o*,

b) razjednačavanje 1. lica jednine i 1. lica množine:

1. jd. **ber-em, *kupuj-em* = 1. l. mn. **ber-em, *kupuj-em* >

1. jd. *ber-em, kupuj-em* ≠ 1. l. mn. *ber-emo, kupuj-emo*

c) priključivanje tematskoga samoglasnika obličnome nastavku 1. lica jednine:

1. jd. **ber-Øm, *kupuj-Øm* > *ber-em, kupuj-em* ≠ 1. l. mn. **ber-emo, *kupuj-emo*

Proces je priključivanja tematskoga samoglasnika početku obličnoga nastavka potom zahvatio i glagole s tematskim samoglasnikom *-a-*, nastalim stezanjem dvočlanoga samoglasničkoga slijeda s prvim članom *-a-* kojim je završavala osnova, i drugim članom tematskim samoglasnikom: **-a-e- > *-a-*. U prezentsko se 1. lice jednine ovih glagola uvodi *-a-* (1. l. jd. = *-am*). Proces se potom analoški prenio i na glagole s tematskim samoglasnikom *-i-* (1. l. jd. = *-im*).

Procesu su se uvođenja u prezentsko 1. lice jednine obličnoga nastavka s jedinicom *-m-* oduprli glagoli *moć(i)* (= 'moći') i *(h)tit(i)/ (h)otit(i)/ (h)tet(i)/ (h)otet(i)* (= 'htjeti').

Nakon starojezičnoga razdoblja i glagol *moć(i)* u organskim govorima poprima u prezentskome 1. licu jednine oblični nastavak *-m* (*možem > morem > moren*). Sporadično se, proces mogao širiti i na prezentsko 1. lice jednine glagola 'htjeti', koje prima jedinicu *-m-*, kao u bužetskim čakavskim govorima gdje glasi *ćon*.

2.4. Osim smanjenja ili potpunoga poništavanja protojezičnih opreka među oblicima prezenta tematskih glagola kojima je osnova bila povezana s obličnim nastavkom posredstvom tematskoga samoglasnika, i oblicima prezenta u kojima je oblični nastavak bio neposredno dodavan osnovi, uvođenje je tematskoga samoglasnika u oblični nastavak prezentskoga 1. lica jednine značajno odredilo i konačan oblik prezentskih obličnih nastavaka. Nemogućnost se ostvaraja obličnoga nastavka za prezentsko 1. lice jednine bez početnoga samoglasnika prenijela i na ostale prezentske oblične nastavke, potaknuvši priključenje tematskoga samoglasnika i ostalim obličnim nastavcima prezenta. To je u konačnici dovelo do vezivanja u cjelinu bivšega tematskoga samoglasnika i prezentskoga obličnoga nastavka. Postavši sastavnicama obličnih nastavaka, bivši su tematski samoglasnici postali paradigmatskim činjenicama i nosiocima opreka među prezentskim obličnim nastavcima. U starojezičnome je razdoblju bez tematskoga samoglasnika u prezentu ostalo samo prezentsko 3. lice množine tematskih glagola. Na početak jedino ovoga obličnoga nastavka nije navezan samoglasnik, vjerojatno stoga što

je jedino ovaj od svih prezentskih obličnih nastavaka od iskona počinjao samoglasnikom i nakon svih protojezičnih i starojezičnih mijena ostao samoglasnikom, pa nije takvim početkom odudarao ni od novouspostavljene strukture po kojoj svaki prezentski oblični nastavak počinje samoglasnikom.

Počecima je prezentskih obličnih nastavaka protojezičnih tematskih glagola potkraj starojezičnoga razdoblja u svim licima osim 3. lica množine priključen bivši tematski samoglasnik *-e-/i/-a* (< *nastao kontrakcijom slijeda *a-e*). Otpao je dočetni slog obličnoga nastavka za 3. lice jednine i za 3. lice množine: *-∅* (< *-t∅ < -tv*), te samoglasnik obličnoga nastavka za 2. lice jednine: **-ši > -eš/ -ješ/ -aš/ -iš*. Na dočetu se obličnoga nastavka za 1. lice množine umjesto otpala krajnjega poluglasa uopćava samoglasnik *-o*: *-emo, -amo, -imo*. Dvojina nestaje iz uporabe.

Uspostavljena su tri tipa prezentskih obličnih nastavaka s obzirom na samoglasnik ili slijed kojim počinju,

- u jednini: 1. l. *-em, -am, -im*
2. l. *-eš, -aš, -iš*
3. l. *-e, -a, -i*
u množini: 1. l. *-emo, -amo, -imo*
2. l. *-ete, -ate, -ite*
3. l. *-u, -aju, -e*

U atematskih je glagola uslijedila samo jedna inovacija. Iskonski je oblični nastavak *-si* u 2. licu jednine istisnut i zamijenjen inoviranim nastavkom *-š*, preuzetim od tematskih glagola. Ostali oblični nastavci, koji su bili identični obličnim nastavcima tematskih glagola slijede razvoj tih dočetakata u prezentu. Na početak obličnoga nastavka za prezentsko 1. lice jednine ispred iskonskoga *-m* (< **m∂ < *mb*) nije uveden samoglasnik.

Prezentski su oblični nastavci atematskih glagola

- u jednini: 1. l. *-m*
2. l. *-š*
3. l. *-∅*
u množini: 1. l. *-mo*
2. l. *-te*
3. l. *-u, -e?*

2.5. I u prezentskome se 3. licu množine nakon starojezičnoga razdoblja mogla začeti i razviti tendencija za rasterećenjem od naslijeđenih

alomorfa, zbog koje je od starojezičnoga stanja: $*(osnova)-\text{ot}\bar{\nu}/-\text{et}\bar{\nu} > *(osnova)-\text{ut}\bar{\delta}/-\text{ot}\bar{\delta}$, $*(osnova)-\text{et}\bar{\delta} > (osnova)-\text{u}/-o$, $(osnova)-e$ mogao uslijediti dvojak razvoj:

a) do novijega stanja u kojemu je eliminiran alomorf $-e$, te je oblik 3. lica množine moguć samo kao $(osnova)-\text{u}/-o$,

b) ili do stanja u kojemu je uveden jedinstveni novi morfem, složen od postojećega jezičnoga materijala; od odsječaka starojezičnih dočetaکا osnove i obličnih nastavaka tematskih ili atematskih glagola kojima je predmetnut početni samoglasnik obličnih nastavaka u ostalim prezentskim licima Drugi dio novoga jedinstvenoga morfema: $(osnova)-e/(osnova)-a/(osnova)-i + \text{ju}/\text{jo}$, ili $(osnova)-e/(osnova)-a/(osnova)-i + \text{du}/\text{do}$.

2.6. Na oblični je nastavak za 1. lice množine imperativa navezan dočetak $-o$, analogijom prema istom procesu u prezentu, odakle dočeti množinskih obličnih nastavaka imperativa i potječu. U starojezičnome su razdoblju uz $-i$ i $-i-$ koji kontinuiraju protojezični $-i$ i $-i-$, usustavljeni i novi oblični nastavci imperativa koji kontinuiraju protojezični i starojezični poluglas u slabu položaju: za 2. l. jd. $-\emptyset (< *-\delta < *-\nu)$ i u 1. licu množine $-\emptyset mo (< *-\delta m\bar{\delta} < *-\nu m\bar{\nu})$ i 2. licu množine $-\emptyset te (< *-\delta te < *-\nu te)$. Iz uporabe se gube prosti oblici za 3. lice jednine, a po protojezičnome se uzorku za 3. lice množine uvodi i u ovo lice struktura *neka + odgovarajući prezentski oblik*.

Oblični su nastavci imperativa

u jednini: 2. l. $-i, -\emptyset$

množini: 1. l. $-imo, -\emptyset mo$

2. l. $-ite, -\emptyset te$

2.7. Nakon opisanoga su starojezičnoga razvoja umjesto protojezičnih odnosa koji su odredili primarnu podjelu glagola na tematske i atematske, te daljnju podjelu tematskih glagola prema kvaliteti tematskoga samoglasnika, stvoreni odnosi koji određuju podjelu prema drugačijim spregovnim kriterijima. Tako se svi glagoli mogu podijeliti na pet spregovnih vrsta, ako se udruženim kriterijem obuhvate tipovi obličnih nastavaka prezenta i imperativa u kojemu je glavnu klasifikacijska razlučnica samoglasnička jedinica na početku obličnoga nastavka u 2. licu jednine prezenta i 2. licu jednine imperativa:

1. spregovna vrsta:

a) oblični nastavak prezenta počinje samoglasnikom $-e-$ (*per-eš*)

b) oblični nastavak imperativa počinje samoglasnikom *-i-* (*per-i*)

2. spregovna vrsta:

a) oblični nastavak prezenta počinje samoglasnikom *-e-* (*pij-eš, kupuj-eš*)

b) na početku se obličnoga nastavka imperativa ne ostvaruje samoglasnik (*pij-Ø, kupuj-Ø*)

3. spregovna vrsta:

a) oblični nastavak prezenta počinje samoglasnikom *-a-* (*pit-aš*)

b) na početku se obličnoga nastavka imperativa ne ostvaruje samoglasnik (*pitaj-Ø*)

4. spregovna vrsta:

a) oblični nastavak prezenta počinje samoglasnikom *-i-* (*voz-iš, muč-iš*)

b) oblični nastavak imperativa počinje samoglasnikom *-i-* (*voz-i, muč-i*),

b)b) na početku se obličnoga nastavka imperativa ne ostvaruje samoglasnik (*muč-Ø*)

5. spregovna vrsta:

a) na početku se obličnoga nastavka prezenta ne ostvaruje samoglasnik (*da-Øš*)

b) na početku se obličnoga nastavka imperativa ne ostvaruje samoglasnik (*daj-Ø*).

3. Razvoj prezentskih osnova

U protojezičnome se razdoblju prezentska osnova prostih glagola sastojala od korijena s ništičnim tvorbenim nastavkom, ili od korijena s ispunjenim tvorbenim nastavkom. Osnove su složenih glagola imale jedan ili više predmetaka. Sljedovi dvaju samoglasnika na granicama korijena i tvorbenoga nastavka razdvajani su alofonskim polusuglasnicima [*-i-*] ili [*-u-*], koji su zbog postupnoga jačanja suglasničkih obilježja fonologizirani kao suglasnici *j* ili *v*, ili su zbog postupnoga slabljenja suglasničkih obilježja nestali, što je izazvalo sažimanje dvaju susljednih samoglasnika na jedan, najčešće prvi samoglasnik u bivšemu slijedu.

3.1. Prezentske osnove tematskih glagola

3.1.1. Osnove glagola 1. spregovne vrste, na koje su se nakon priključenja tematskoga samoglasnika *-e-* obličnome nastavku priključili prezentski oblični nastavci koji počinju samoglasnikom *-e-*, i oblični nastavci imperativa koji počinju samoglasnikom *-i-*.

a) Osnove iskonski strukturirane s ništčnim tvorbenim nastavkom, s korijenskim suglasnikom na dočetu, kojima su u iskonskim korijenskim sastavnicama zadržani stari odnosi s odrazima mijena po zakonitostima protojezičnoga i starojezičnoga razdoblja;

a)a) Osnove s neizmijenjenim dočetnim korijenskim suglasnikom ispred *-e-* u prezentu i ispred *-i-* u imperativu, primjerice:

*ber- > ber-; *bod- > bod-; *b^od- > bud- / bod- (> buod-); *cv^ot- > (*cv^ot- >) cvat- / cvet- / cvot-; *der- > der-; *greb- > greb-; *gred- > gred-; *griz- > griz-; *id- > id-; *i^od- > j^od- > (izi / na / po / pro / u / za / zi) j^od-; *krad- > krad-; *l^ož- > *l^ož- > (iz / u / z) liz- / (iz / u / z) lez-; *m^ož- > muz- / mliz- / mlez- / malz- / melz- / mlz- / mez-; *m^or- > *m^or- > (u)mr-; *nes- > (po / za) nes-; *pad- > pad-; *pas- > pas-; *per- > per-; *plet- > plet-; *rast- / *rest- > rast- / rest-; *s^od- > *s^od- > sid- / sed-; *s^op- > *s^op- > (pro / za) sp-; *t^or- > *t^or- > (o / po) tar- / (o / po) ter- / (o / po) tor-; *tep- > tep-; *ved- > (od) ved-; *vez- > (od / pre) vez-; *ž^ob- > zeb-; *z^om- > *z^om- > (u)zm- / zam- / zem- / zom-; *zov- > zov-; *ž^og- > *ž^og- > (u / va) žg-, i sl.

a)b) Osnove u kojima se odražavaju praslavenske palatalizacije dočetnih korijenskih stražnjonepčanih suglasnika *-k-* / *-g-* / *-h-*: u prezentu ispred *-e-* (< **e*) prva palatalizacija s rezultatima *-č-* / *-ž-* / *-š-*, u imperativu ispred *-i-* (< **o*) druga palatalizacija s rezultatima *-c-* / *-z-* (> *-z-*) / *-s-*; u njima su nakon starojezičnoga razdoblja mogla uslijediti novija analoška uopćavanja, sa *-č-* / *-ž-* / *-š-* na dočetu korijena i ispred obličnoga nastavka *-u-* / *-o-* u prezentskome 3. licu množine, te u imperativu, primjerice:

prezent: *pek-, *peč- > pek-, peč- (> peč-); *rek-, *reč- > rek-, reč- (> reč-); *s^oč-, *s^oč- > *s^oč-, *s^oč- > sik- / sek-, sič- / seč- (> sič- / seč-); *tek-, *teč- > tek-, teč- (> teč-); *t^oč-, *t^oč- > tuk- / tlik- / tlek- / talk- / telk- / tlk- / tek-, tuč- / tlič- / tleč- / talč- / telč- / tlč- / teč- (> tuč- / tlič- / tleč- / talč- / telč- / tlč- / teč-); *v^oč-, *v^oč- > vuk- / vlik- / vlek- / valk- / velk- / vlk- / vek-, vuč- / vlič- / vleč- / valč- / velč- / vlč- / več- (> vuč- / vlič- / vleč- / valč- / velč- / vlč- / več-); *leg-, *lež- > leg-, lež- (> lež-); *mog-, *mož- > mog-, mož- (> mož-); *strig-, *striž- > strig-, striž- (> striž-) i sl.

imperativ: *pec- > pec- (> peč-); *rec- > rec- (> reč-); *s^oč- > *s^oč- > sic- / sec- (> sič- / seč-); *tec- > tec- (> teč-); *t^oč- > tuc- / tlic- / tlec- / talc- / telc- / tlc- / tec (> tuč- / tlič- / tleč- / talč- / telč- / tlč- / teč-); *v^oč- > vuc- / vlic- / vlec- / valc- / velc- / vlč- / vec (> vuč- / vlič- / vleč- / valč- / velč- / vlč- / več-); *leg- > *lez- > lez- (> lež-); *mog- > *moz- > -moz- (> mož-); *striž- > *striz- > striz- (> striž-) i sl.

a) c) Osnove kojima su primarnom praslavenskom jotacijom palatalizirani dočetni korijenski nenepčani suglasnici, koji su nakon unazadnoga pomaka slogovne granice dovedeni u istosložni položaj sa suglasnikom *-j-*, primjerice:

**dih-* > *diš-*; **dis-* > *diš-*; **dr̥ht-* > **dr̥héc-* > *drhéc-*; **glod-* > *gloj-*; **hot-* > (*h*)*oć-*; **kap-* > *kaplj-*/ *kapj-*; **lv̥g-* > **lv̥ž-* > **l̥dž-* > *laž-*; **mel-* > *melj-*/ *mej-*; **mic-* > *mič-*; **skak-* > *skač-*; **vęz-* > *vež-*; **zēh-* > **zē{-}* > *ze{-}* > *ziš-*/ *zeš-*; **zid-* > *zij-*; **zob-* > *zoblj-*/ *zobj-*; **žbn-* > **ž̥dnj-* > *žanj-*/ *ženj-*/ *žonj-*, i sl.

b) Osnove iskonski strukturirane od *korijena s dočetnim suglasnikom i tvorbenoga nastavka -n-*, kojima su u iskonskim korijenskim sastavnicama zadržani stari odnosi s odrazima mijena po zakonitostima protojezičnoga i starojezičnoga razdoblja, primjerice:

**b̥vdē-n-* > **b̥dē-n-* > (*pro*)*bde-n-*; **b̥g-n-* > **b̥g-n-* > (*po*)*big-n-*/ (*po*)*beg-n-*; **d(v)ig-n-* > *d(v)ig-n-*; **dē-n-* > **dē-n-* > *di-n-*/ *de-n-*; **kl̥-n-* > *ku-n-*/ *kle-n-*/ *klje-n-*/ *kje-n-*/ *kljan-*/ *kljen-*/ *kjan-*/ *kjen-*; **leg-n-* > *leg-n-*; **m̥vk-n-* > **m̥k-n-* > *mak-n-*/ *mek-n-*; **pad-n-* > *pad-n-*; **sēd-n-* > **sēd-n-* > *sid-n-*/ *sed-n-*; **sp̥n-* > **sp̥n-* > (*do* / *pri*)*spe-n-*; **sta-n-* > *sta-n-*; **stig-n-* > *stig-n-*; **t̥vk-n-* > **t̥k-n-* > *tak-n-*/ *tek-n-*/ *tok-n-* i sl.

c) Osnove strukturirane od *korijena s dočetnim suglasnikom i tvorbenoga nastavka -n-/-bn-/-vm-*, kojima su u iskonskim korijenskim sastavnicama zadržani stari odnosi s odrazima mijena po zakonitostima protojezičnoga i starojezičnoga razdoblja, preobličene su u osnove strukturirane od *korijena s dočetnim suglasnikom i tvorbenoga nastavka -n-/-nj-/-m-*, primjerice:

**-d̥vm-e-* > **-d̥m-e-* > (*na*)*dm-*; **-č̥bn-* > **-č̥dn-* > (*na* / *po*)*čn-*/ (*na* / *po*)*čm-*; **ot̥vm-* > **ot̥m-* > *otm-*; **p̥bn-* > **p̥dn-* > (*po* / *za*)*pn-*; *(*v̥*)*z̥vm-* > *(*v̥*)*z̥m-* > (*u* / *va*)*zm-*/ *zam-*/ *zem-*, *zom-*; **-ž̥vm-* > **-ž̥m-* > (*o*)*žm-*; **ž̥bn-* > **ž̥dn-* > *žanj-*/ *ženj-* i sl.

3.1.2. Osnove glagola 2. spregovne vrste na koje je nakon priključenja tematskoga samoglasnika *-e-* obličnim nastavcima prezenta prionuo suglasnik *-j-*, nastao od hijatskoga polusuglasnika *-i-* fonologiziranoga u samoglasničkim sljedovima koje su u prezentu činili dočetni korijenski samoglasnik i tematski samoglasnik *-e-*, a u imperativu dočetni korijenski samoglasnik i samoglasnik obličnoga nastavka;

a) Osnove iskonski strukturirane s ništichnim tvorbenim nastavkom, s dočetnim korijenskim samoglasnikom kojima su u iskonskim korijenskim sastavnicama zadržani stari odnosi s odrazima mijena po zakonitostima protojezičnoga i starojezičnoga razdoblja, primjerice:

*bi-e- > *bi-*i*-e > bij-; *ču-e- > *ču-*i*-e > čuj-; *da-e- > *da-*i*-e > daj-;
*gnji-e- > *gnji-*i*-e > gnjij-; *grě-e- > *grě-*i*-e > grij-/ grej-; *kry-e- >
*kri-*i*-e > krij-; *lě-e- > *lě-*i*-e > lij-/ lej-; *li-e- > *li-*i*-e > lij-; *my-e- >
*mi-*i*-e- > (po/ u)mij-; *pi-e- > *pi-*i*-e > pij-; *sě-e- > *sě-*i*-e > *sę-*i*-e >
sij-/ sej-; *smě-e- > *smě-*i*-e > smij-/ smej-; *spě-e- > *spě-*i*-e > *spę-*i*-e
> (do)spij-/ (do)spej-; *sta-e- > *sta-*i*-e > staj-; *-u-e- > *-u-*i*-e > (iz/ ob/
z)uj-; *vi-e- > *vi-*i*-e > vij-; *(vṛ)pi-e- > *(vṛ)pi-*i*-e > (u/ va)pij- i sl.

b) Osnove strukturirane od korijena s dočetnim suglasnikom i tvorbenoga nastavka -u-/ -ě- kojima su u iskonskim korijenskim sastavnicama zadržani stari odnosi s odrazima mijena po zakonitostima protojezičnoga i starojezičnoga razdoblja, primjerice:

*bol-ě-e- > *bol-*e*-e > (o/ pre)bolij-/ (o/ pre)bolej-; *hot-ě-e- > *hot-*e*-e
> hotij-/ hotej-; *kup-u-e- > *kup-u-*i*-e > kupuj-; *k-u-e- > *k-u-*i*-e >
kuj-; *im-ě-e- > *im-ě-*i*-e > *im-*e*-*i*-e > imij-/ imej-; *nad-ě-e- > *nad-*ě*-*i*-e
> *nad-*e*-*i*-e > nadij-/ nadej-; *-slab-ě-e- > *-slab-*ě*-*i*-e > *slab-*e*-*i*-e
> (o/ pre/ zi)slabij-/ (o/ pre/ zi)slabej-; *vol-ě-e- > *vol-*ě*-*i*-e > *vol-*e*-*i*-e
> volij-/ volej-; *živ-ě-e- > *živ-*ě*-*i*-e > *živ-*e*-*i*-e > živij-/ živej- i sl.

Ovakve osnove s dočetnim sljedovima -ij-/ -ej- nisu općejezične. Ostvaruju se u govorima čakavskoga narječja: osnove s dočetnim slijedom -ij- u govorima središnjega ikavsko-ekavskoga i u govorima južnoga ikavskoga dijalekta, a osnove s dočetnim slijedom -ej- u govorima sjeverozapadnoga ekavskoga dijalekta.

3.1.3. Osnove glagola 3. spregovne vrste, na koje se priključuju prezentski oblični nastavci koji počinju samoglasnikom -a-, i oblični nastavci imperativa koji ne počinju samoglasnikom, postale su od osnova iskonski strukturiranih od korijena i tvorbenoga nastavka -a-, koje je s prezentskim obličnim nastavcima povezivao tematski samoglasnik -e-, a u imperativu im se dodavao oblični nastavak -i-. Hijatski polusuglasnik [-i-] interpoliran u samoglasnički slijed *-a-e- (= *[-a-i-e]) na granicama morfema u prezentskim oblicima nije suglasnički jačao, što je dovelo do stezanja samoglasničkoga slijeda s artikulacijskim prevladavanjem prvoga samoglasnika: *-a-e- > -a-, koji je postao

tematskim samoglasnikom, a potom prvim dijelom obličnoga nastavka, dok je u prezentskoj osnovi u ovakvu razvoju ostao samo korijen bez iskonskoga tvorbenoga samoglasnika. U oblicima imperativa je dočetni samoglasnik osnove tvorio samoglasnički slijed s *-i* (jedinim ili početnim) samoglasnikom obličnoga nastavka koji se kao drugi član samoglasničkoga slijeda ostvarivao kao polusuglasnik *-i-* i potom fonologizirao kao suglasnik *-j-*. Novonastali je suglasnik prionuo osnovi, a oblični su nastavci imperativa ostali bez početnoga samoglasnika. Takav su dvojak razvoj u prezentu i imperativu imale:

a) osnove iskonski strukturirane od *korijena s dočetnim suglasnikom i tvorbenoga nastavka -a-*, poput:

**im-a-e- > *im-a-i-e- > *im-a- > im-*; **kop-a-e- > *kop-a-e- > *kop-a-i-e- > *kop-a- > kop-*; **pad-a-e- > *pad-a-i-e- > *pad-a- > pad-*; **zn-a-e- > *zn-a-i-e- > zn-* i sl. u prezentu, odnosno **im-a-i > *im-a-i > *imaj-Ø*; **kop-a-i- > *kop-a-i > *kopaj-Ø*; **pad-a-i > *pad-a-i > *padaj-Ø*; **zn-a-i > *zn-a-i > *znaj-Ø* i sl. u imperativu;

b) U osnovama iskonski strukturiranim od *korijena s dočetnim samoglasnikom i tvorbenoga nastavka -a-*, kojima se u protojezičnome razdoblju dodavao prezentski tematski samoglasnik *-e-*, i u kojima je distribucijski nedopušten slijed triju samoglasnika na granici korijena, te samoglasnika tvorbenoga nastavka i tematskoga samoglasnika razdvajan alofonskim polusuglasnicima, prva su dva samoglasnika u slijedu bila razdvojena polusuglasnikom *[-u-]* ili *[-i-]*, a drugi i treći polusuglasnikom *[-i-]*. Polusuglasnici *[-u-]* ili *[-i-]*, umetnuti između prvih dvaju samoglasnika postupno su fonemizirani kao *-v-* / *-j-*, dok je razvoj slijeda drugoga i trećega samoglasnika isti kao u osnova u prethodnoj točki a). Primjerice:

**by-a-e- > *bi-u-a-i-e- / -by-i-a-i-e- > *bi-va-i-e- / *bi-ja-i-e- > (do/ raz/ u)biv- / (do/ raz/ u)bij-*; **da-a-e- > *da-u-a-i-e- > *da-va-i-e- > *da-va- > dav-*; **lē-a-e- > *lē-u-a-i-e- > *lē-va- > liv- / lev-*; **pla-a-e- > *pla-va-i-e- > plav-*; **zi-a-e- > *zi-i-a-i-e- > zij-* i sl. u prezentu, odnosno: **by-a-i- > *bi-u-a-i / -by-i-a-i > (do/ raz/ u)bivaj-Ø / (do/ raz/ u)bijaj-Ø*; **da-a-i > *da-u-a-i > *davaj-Ø*; **lē-a-i > *lē-u-a-i > *levaj-Ø > livaj-Ø / levaj-Ø*; **pla-a-i > *plau-a-i > plavaj-Ø*; **zi-a-i- > *zi-i-a-i > zijaj-Ø* i sl. u imperativu.

3.1.4. Osnove glagola 4. spregovne vrste, na koje se nakon priključenja tematskoga samoglasnika *-i-* obličnome nastavku priključuju prezentski oblični nastavci koji počinju samoglasnikom *-i-*, i iskonski oblični

nastavci imperativa koji počinju samoglasnikom *-i-*, a u čakavskome narječju mogu imati i alternirajući oblični nastavak bez početnoga samoglasnika, poput

a) Osnova iskonski strukturiranih od *korijena s dočelnim suglasnikom i ništičnim tvorbenim morfemom* kojima su iskonske korijenske sastavnice neizmijenjene ili izmijenjene prema protojezičnim i starojezičnim zakonitostima, primjerice:

**bvd*- > **bəd*- > (*pre/ pr*)*bd*-; **bol*- > (*o/ pre*)*bol*-; **čist*- > *čist*-; **drž*- > **drž*- > *drž*-; **gas*- > *gas*-; **gon*- > *gon*-; **gor*- > *gor*-; **grad*- > *grad*-; **gul*- > *gul*-; **hod*- > *hod*-; **kyp*- > *kip*-; **krič*- > *krič*-; **kup*- > *kup*-; **laz*- > (*do/ pro*)*laz*-; **let*- > *let*-; **l̥st*- > **l̥st*- > *last*-; **lom*- > *lom*-; **lož*- > *lož*-; **měr*- > **mēr*- > *mir-/ mer*-; **m̥č*- > *muč-/ malč-/ melč*-; **mrač*- > *mrač*-; **mysl*- > *misl*-; **m̥š*- > **m̥š*- > *maš*-; **nos*- > *nos*-; **pal*- > *pal*-; **pros*- > *pros*-; **pust*- > *pust*-; **sad*- > *sad*-; **səd*- > **səd*- > *sid-/ sed*-; **s̥p*- > **s̥p*- > *sp-ite*; **skoč*- > *skoč*-; **slab*- > *slab*-; **slav*- > *slav*-; **smrvd*- > **smrəd*- > *smrd*-; **rod*- > *rod*-; **toč*- > *toč*-; **tr̥p*- > **tr̥p*- > *trp*-; **uč*- > *uč*-; **vid*- > *vid*-; **vid*- > (*pro/ za*)*vid*-; **vod*- > *vod*-; **voz*- > *voz*-; **zor*- > *zor*- i sl.

b) osnova iskonski strukturiranih od *korijena s dočelnim samoglasnikom i s ništičnim tvorbenim morfemom*, s umetnutim alofonskim hijatskim polusuglasnikom [*-j-*] u samoglasničkim sljedovima na granicama morfema, naknadno fonemiziranim u suglasnik *j*, i prionulim na osnovu nakon priključenja tematskoga samoglasnika obličnome nastavku, primjerice:

**bo-i*- > **bo-j-i*- > *boj*-; **do-i*- > **do-j-i*- > *doj*-; **po-i*- > **po-j-i*- > *poj*-; **sto-i*- > **sto-j-i*- > *stoj*- i sl.

3.2. Osnove glagola 5. spregovne vrste

Glagoli **byti*, **biti*, **dati*, **ěsti*, **greti*, **iměti*, **věděti* imali su atematske prezentske osnove, koje su se sastojale samo od korijena s ništičnim tvorbenim nastavkom, ili od korijena s predmetkom s ništičnim tvorbenim nastavkom. Od takvih su se osnova bez posredstva tematskoga samoglasnika tvorili oblici prezenta i oblici imperativa. Svaki je od ovih glagola osim atematske imao, ili je naknadno razvio, i jednu ili više tematskih osnova.

3.2.1. Glagol **byti* imao je dvije supletivne prezentske osnove, jednu za svršeni, i drugu za nesvršeni vid.

A) Svršeni je vid glagola **byti* imao tri osnove: dvije tematske i jednu atematsku.

a) Tematsku osnovu **bɔd-* je s obličnim nastavcima prezenta povezivao tematski samoglasnik *-e-*. Razvoj je ove osnove podudaran s razvojem osnova prikazanih u točki 3.1.1.a). Oblici su s ovom osnovom općejezični.

b) Tematsku osnovu **bɔd-n-* je s obličnim nastavcima prezenta povezivao tematski samoglasnik *-e-*. Razvoj je ove osnove podudaran s razvojem osnova prikazanih u točki 3.1.1.b). Oblici su se s ovom osnovom razvili i zadržali u južnoj čakavskoj zoni naporedo s uobičajenijim i češćim oblicima iz prethodne točke a).

c) Atematska je osnova u prezentskim oblicima imala alternante **bɔ*, **bɔs-*, **bɔd-*: alternantu **bɔ-* bez tematskoga samoglasnika u 1. i 2. licu jednine i 1. licu množine; alternante **bɔ-* i **bɔs-* u 3. licu jednine i 2. licu množine; alternante **bɔ-* i **bɔd-* u 3. licu množine. Prezentski su se likovi s ovakvom osnovom, uključujući sve starojezične alternante osim **bɔs-* u 3. licu jednine, i s obličnim nastavcima 5. spregovne vrste, razvili i endemski zadržali u starinačkim govorima kopnenoga dijela sjeverozapadnoga čakavskoga areala. Moguće je na temelju relikata sačuvanih u dijelu starinačkih sjevernočakavskih govora pretpostaviti da je od ovakve osnove bio moguć i imperativ, s alternantom **bɔ/-* u 2. licu množine. Oblici imperativa s alternantama ove osnove nisu sačuvani, osim sporadično oblika *bušte* za 2. lice množine, kojim se izriče kakav obazrivo uvijen prijedlog.

Prezent, jednina:

1. 1. **bɔ-mɔ > *bu-mɔ / *bo-mɔ > bu-m / bo-m > (bu-n / bo-n)*

2. 1. **bɔ-si > *bu-ši / *bo-ši > bu-š / bo-š*

3. 1. **bɔ-tɔ, *bɔstɔ > *bu-tɔ, *butɔ / *bo-tɔ, *bos-tɔ > *bu-Ø, *bus-Ø > bu / bo*

množina:

1. 1. **bɔ-mɔ > bu-mo / bo-mo*

2. 1. **bɔ-te, *bɔs-te > bu-te, bus-te / bo-te, bos-te (> bute / bote)*

3. 1. **bɔd-ɔtɔ > *bud-utɔ / *bod-otɔ > bud-uØ / bod-oØ > bud-u / bod-o (> bud-edu / bod-edo, bud-eju / bodejo)*

B) Nesvršeni je vid glagola **byti* imao atematsku prezentsku osnovu s alternantama **es-*, **e-*, **s-* na koju su se izravno dodavali prezentski oblični nastavci atematskih glagola. Početni je *-e-* zbog distribucijskih ograničenja u protojezičnome razdoblju dobivao protetski alofonski polu-

suglasnik koji je naknadno fonemiziran: **ǰ-es-* > *jes-*. Oblik *jes-* prenesen je analogijom i u 3. lice množine. Oblik ove osnove sadrži odraze protojezičnih fonoloških mijena **ǰ* (> *u/ o/ a*), te starojezičnih fonoloških mijena: otpadanja poluglasa (**ǰ* < **ǰ*, **ǰ*) u slabu položaju osobito na kraju riječi, ili u 1. licu jednine njegovu zamjenu punim vokalom *a/ e/ o* radi predusretanja stvaranja suglasničkoga slijeda nedopuštene distribucije na kraju riječi, te otpadanje i *-t* (< **-tǰ* < **-tǰ*) u 3. licu množine nakon otpadanja poluglasa radi izbjegavanja morfološke homonimije s oblikom 3. lica jednine. Nastali su oblici *jesam/ jesem/ jesom* (> *jesan/ jesen/ jeson*), *jesi, jest, jesmo, jeste, jesu*. Uz ove su se oblike razvili i kraći, jednosložni oblici: *sam/ sem/ som* (> *san/ sen/ son*). Primarni su se duži oblici, koji su prvotno mogli biti naglašeni i nenaglašeni, počeli rabiti samo kao naglašeni, a noviji kraći oblici samo kao nenaglašeni. Analogijom su se prema ovakvom razvoju dvojnih oblika prezenta glagola 'biti', uz naglašene oblike prezenta razvili i nenaglašeni oblici i u 'pomoćnoga' glagola glagola 'htjeti', kojemu osnova slijedi razvoj prikazan u točki 3.1.1.c).

Ovakvi su dvojni oblici obaju 'pomoćnih' glagola općejezični. Samo je u sjevernočakavskim govorima daljnji razvoj dokinuo morfološku i funkcionalnu polarizaciju na duže i kraće oblike: starije su duže oblike posve istisnuli noviji kraći oblici, preuzevši i naglašenu službu.

Prezent, jednina:

1. 1. **es-mǰ* (= *[*ies-mǰ*]) > **jes-mǰ* > *jesa-m/ jese-m/ jeso-m, sa-m/ sem-m/ so-m* > *jesa-n/ jese-n/ jeso-n, sa-n/ se-n/ so-n* (> *sa-n/ se-n/ so-n*)

2. 1. **e-si* (= *[*ie-si*]) > *je-si, si* (> *si*)

3. 1. **es-tǰ* (= *[*ies-tǰ*]) > **jes-tǰ* > *jes-t, je* (> *je*)

množina:

1. 1. **es-mǰ* *[*ies-mǰ*] > *jes-mo, smo* (> *smo*)

2. 1. **es-te* (= *[*ies-te*]) > *jes-te, ste* (> *ste*)

3. 1. **s-ǰtǰ* > **su-tǰ/ so-tǰ* > **je-s-u∅, *s-u∅* > *je-su, su/ je-so, so* (> *su/ so*)

Oblici imperativa od ove osnove nisu sačuvani. Ni u starijim tekstovima nema potvrde imperativa s ovom osnovom.

3.2.2. Složeni glagoli prefigurani s osnovom *-bi- imali su tematsku i atematsku osnovu.

a) Tematsku osnovu *-bi- je s obličnim nastavcima prezenta povezivao tematski samoglasnik *-e-*, koji je od dočetnoga samoglasnika osnove

razdvajao polusuglasnik [-j-]. Razvoj je ove osnove podudaran s razvojem osnova prikazanih u točki 3.3.b). Oblici su glagola *dobiti* s ovakvom osnovom i obličnim nastavcima 3. spregovne vrste u prezentu i imperativu, sačuvani u cijelom jeziku.

b) Na atematsku osnovu s alternantama **-bi-*, **-bis-*, **b-* mogli su se izravno, bez posredstva tematskoga samoglasnika, navezivati oblični nastavci prezenta. Prezentsko 1. i 2. lice jednine i 1. lice množine imali su alternantu **-bi-*; prezentsko 3. lice jednine i 2. lice množine alternante **-bi-* i **-bis-*, a prezentsko 3. lice množine alternantu **-b-*. Alternanta je osnove u imperativu imala jotiran dočetni suglasnik: **-bij-* (< **-bid-*).

Prezentski su se likovi glagola *dobit*, *zabit* ili *pozabit* (= 'zaboraviti, smetnuti s uma') s ovakvom osnovom, uključujući starojezične alternante, osim **-bis-* u prezentskome 3. licu jednine, i s obličnim nastavcima 5. spregovne vrste, razvili i zadržali u starinačkim govorima sjeverozapadnoga čakavskoga areala, a sudeći po potvrđama u starijim tekstovima, postojali su i u govorima srednjočakavskoga areala, te u južnim govorima, što dokazuju tekstovi Marka Marulića. Moguće je pretpostaviti ovakav razvoj prezenta:

Prezent, jednina:

1. 1. **-bi-m* > **-bi-m∂* > (do/ poza/ za)bi-m > (do/ poza/ za)bi-n
2. 1. **-bi-ši* > **-bi-š* > (do/ poza/ za)bi-š
3. 1. **-bi-tv*, **bis-tv* > **-bi-t∂*, **-bis-t∂* > **bi-∅*, **-bi-∅* > (do/ poza/ za)bi

množina:

1. 1. **-bi-mv* > **-bi-mo* > (do/ poza/ za)bi-mo
2. 1. **-bi-te* > **-bi-te* > (do/ poza/ za)bi-te
3. 1. **-b-εtv* > **-b-et∂* > **-b-e∅* > (do/ poza/ za)b-e

Oblici imperativa glagola *dobiti* tvore se od osnove **dobij-* s jotiranim dočetnim suglasnikom osnove (< **dobid-*):

Imperativ, jednina:

2. 1. **dobij-b* > **dobij-∂* > **dobij-∅* > *dobij*
3. 1. **dobij-b* > **dobij-∂* > **dobij-∅*

množina:

1. 1. **dobij-bv* > **dobij-∂mo* > **dobij-∅mo* > *dobij-mo*
2. 1. **dobij-bte* > *dobij-∂te* > **dobij-∅te* > *dobij-te*

Glagoli *zabit* ili *pozabit* tvore oblike imperativa od osnove (poza/ za)b- po 4. spregovnoj vrsti sa samoglasnikom *-i-* na početku obličnoga nastavka.

3.2.3. Glagol *dati imao je tri prezentske osnove.

a) Tematsku osnovu **dad-* je s obličnim nastavcima prezenta povezivao tematski samoglasnik *-e-*. Razvoj je ove osnove podudaran s razvojem osnova prikazanih u točki 3.1.1.a). Oblici s ovakvom osnovom sporadično su sačuvani u cijelom jeziku.

b) Tematsku osnovu **dad-n-* je s obličnim nastavcima prezenta povezivao tematski samoglasnik *-e-*. Razvoj je ove osnove podudaran s razvojem osnova prikazanih u točki 3.1.1.b). Oblici su s ovakvom osnovom svojstveni južnim, pa i južnočakavskim govorima, i javljaju se naporedo s uobičajenijim i češćim oblicima iz sljedeće točke c).

c) Atematsku osnovu s alternantama **da-*, **das-*, **dad-* bez tematskoga samoglasnika u prezentu: alternantu **da-* u prezentskome 1. i 2. licu jednine i 1. licu množine; alternante **da-* i **das-* u prezentskome 3. licu jednine i 2. licu množine; alternante **da-* i **dad-* u prezentskome 3. licu množine; alternantu s jotiranim dočetakom **daj-* (< **dad-*) u svim oblicima imperativa.

Prezentski su se likovi s ovakvom osnovom, uključujući sve tri starojezične alternante osim *das-* u prezentskome 3. licu jednine, i s obličnim nastavcima 5. spregovne vrste, razvili i zadržali u starinačkim govorima sjeverozapadnoga čakavskoga areala. Likovi s osnovom *da-* bez alternanti u prezentu i s obličnim nastavcima 5. spregovne vrste su općejezični. Imperativ u govorima sjeverozapadnoga čakavskoga areala ima na planu izraza općejezične oblike *daj*, *dajmo*, *dajte*, koje na planu gramatičkoga sadržaja valja interpretirati kao osnovu s jotiranim dočetnim korijenskim suglasnikom i s obličnim nastavcima atematskih glagola (**daj-t* > **daj-ð* > **daj-Ø* > *daj*; **daj-tte* > **daj-ðte* > **daj-Øte* > *daj-te*).

Prezent, jednina:

1. 1. **da-m* > **da-mð* > *da-m* (> *da-n*)

2. 1. **da-si* > **da-ši* > *da-š*

3. 1. **das-tv*, **da-tv* > **das-tð*, **da-tð* > **das-Ø*, **da-Ø* > *da*
množina:

1. 1. **da-mv* > **da-mo* > *da-mo*

2. 1. **das-te*, **da-te* > *das-te*, *da-te* (> *date*)

3. 1. **dad-qtv*, **da-qtv* (= *[*da-iptv*]) > **dad-utð*, **da-jutð* > **dad-uØ*, **da-juØ* / **dad-oØ*, **da-joØ* > *dad-u* / *da-ju* / *dad-o* / *da-jo* (> *dad-edu* / *dad-eju* / *dad-ejo*)

Imperativ, jednina:

2. 1. **daj-b* > **daj-ð* > **daj-Ø* > *daj*

3. 1. **daj-b* > **daj-ð* > **daj-Ø*

množina:

1. 1. **daj-bm* > **daj-ðmo* > **daj-Ømo* > *daj-mo*

2. 1. **daj-bte*, > **daj-ðte* > **daj-Øte* > *daj-te*

3.2.4. Glagol **ěsti* imao je dvije prezentske osnove.

a) Tematsku osnovu **ěd-* je s obličnim nastavcima prezenta povezivao tematski samoglasnik *-e-*. Razvoj je ove osnove podudaran s razvojem osnova prikazanih u točki 3.1.1.a), a među njezinim su čakavskim inačicama uz različite odraze *jata* (**ě* > *e* > *i* / *e* / *i*, *e* / *je*) te fonologizacije ili gubljenja protetskoga polusuglasnika (*i-* > *j-*) zabilježeni i odrazi izgovora protojezičnih položajnih inačica *jata* na početku riječi **ě-[ja-]* > **e-[ja-]*: **ěd-* (> **ed-* > *jid-* / *id-* / *jed-*, *jad*).

Oblici su s ovom osnovom općejezični, pa po tome i općečakavski, no običajni u središnjoj i južnoj čakavskoj zoni, gdje često alterniraju s oblicima opisanim u sljedećoj točki b).

b) Atematska je osnova imala alternante *ěd-*, **ě-*, **ěs-* bez tematskoga samoglasnika u prezentu: s alternantu **ě-* u prezentskome 1. i 2. licu jednine i 1. licu množine; alternante **ě-* i **ěs-* u prezentskome 3. licu jednine i 2. licu množine; alternante **ě-* i **ěd-* u prezentskome 3. licu množine; u 1. licu jednine i 1. lice množine imperativa osnova je bila zastupljena alternantom **ěj-* s jotiranim doččetnim korijenskim suglasnikom, a u 2. licu množine imperativa alternirale su inačice **ěj-* i *ěš-*.

Prezentski su se likovi s ovakvom osnovom, uključujući sve tri starojezične alternante osim **ěs-* u prezentskome 3. licu jednine, i s obličnim nastavcima 5. spregovne vrste, razvili i zadržali u starinačkim govorima sjeverozapadnoga čakavskoga areala, gdje su uz ikavske i ekavske odraze *jata* (**ě* > *e* > *i* / *e*) te fonologizacije ili gubljenja protetskoga polusuglasnika (*i-* > *j-* / *Ø-*), zabilježeni i odrazi izgovora protojezičnih položajnih inačica *jata* na početku riječi **ě-[ja-]* > **e-[ja-]*. U nekima je od tih govora daljnjim razvojem u 2. licu množine prevladala jedna od dviju prvotnih alternanti, **ě-* ili **ěs-*. Oblici su prezenta i imperativa s alternantama osnove **ě-* i **ěd-* zadržani na čitavu, otočkome i uzobalnome, zapadnome dijelu čakavskoga jezičnoga teritorija. Oblik 2. lica množine imperativa *jiš-te* / *ješ-te* / *jaš-te* reliktnan je i stilogen u ponekim konzervativnim starosjedilačkim sjevernočakavskim govorima: rabi se za uljudno poticanje na jelo.

Prezent, jednina:

1. 1. **ě-mb* (= *[iěmb]) > **jě-mð* > *ji-m* / *i-m* / *je-m* / *ja-m* (> *ji-n* / *i-n* / *je-n* / *ja-n*)
2. 1. **ě-si* (= *[iěsi]) > **jě-ši* > *ji-š* / *i-š* / *je-š* / *ja-š*
3. 1. **ě-tv* (= *[iětv]), **ěs-tv* (= *[iěs-tv]) > **jě-tð*, **jěs-tð* > **jě-Ø*, **jěs-Ø* > *ji* / *i* / *je* / *ja*

množina:

1. 1. **ě-mv* (= *[iěmv]) > **jě-mo* > *ji-mo* / *i-mo* / *je-mo* / *ja-mo*
2. 1. **ě-te* (= *[iěte]), **ěs-te* (= *[iěs-te]) > **jě-te*, **jěs-te* > *ji-te* / *i-te* / *je-te* / *ja-te*, *jis-te* / *is-te* / *jes-te* / *jas-te* (> *ji-te* / *i-te* / *je-te* / *ja-te*, ili: *jis-te* / *is-te* / *jes-te* / *jas-te*)
3. 1. **ěd-otv* (= *[iěd-otv]), **ě-otv* (= *[iě-otv]) > **jě-duØ* / **jě-duØ*, **jě-juØ* / **jě-joØ* > *jid-u* / *id-u* / *jed-u* / *jad-u*, *ji-ju* / *i-ju* / *je-ju* / *ja-ju* (> *jid-edu* / *id-edu* / *jed-edu* / *jad-edu* / *jid-eju* / *id-eju* / *jed-eju* / *jad-eju* / *jid-ejo* / *id-ejo* / *jed-ejo* / *jad-ejo*)

Imperativ, jednina:

2. 1. **ěj-b* (= *[iěj-b]) > **jěj-ð* > **jěj-Ø* > *ijj* / *ij* / *jej* / *jaj*
3. 1. **ěj-b* (= *[iěj-b]) > **jěj-ð* > **jěj-Ø*

množina:

1. 1. **ěj-bmv* (= *[iěj-bmv]) > **jěj-ðmo* > **jěj-Ømo* > *ijj-mo* / *ij-mo* / *jej-mo* / *jaj-mo*
2. 1. **ěj-bte* (= *[iěj-bte]), **ěš-bte* (= *[iěš-bte]) > **jěj-ðte*, **jěš-ðte* > **jěj-Øte*, **jěš-Øte* > *ijj-te* / *ij-te* / *jej-te* / *jaj-te*, *jiš-te* / *iš-te* / *ješ-te* / *jaš-te*

3.2.5. Glagol *gresti (< *gred-ti)

Glagol **gresti* (= 'ići') imao je atematsku prezentsku osnovu s alternantama **gred-*, **gre-*, **gres-*; alternantu **gre* u 1. licu jednine, 2. licu jednine i 1. licu množine; alternante **gre* i **gres-* u 3. licu jednine i 2. licu množine; alternante **gre-* i **gred-* u 3. licu množine. Moguće je na temelju relikata sačuvanih u dijelu starinačkih sjevernočakavskih govora pretpostaviti da je od ovakve osnove bio moguć i imperativ, s alternantom **greš-* u 2. licu jednine i 2. licu množine.

Prezentski su se likovi s ovakvom osnovom, uključujući obje starojezične alternante osim **gres-* u 2. licu jednine, i s obličnim nastavcima 5. spregovne vrste, razvili i zadržali u starinačkim govorima sjeverozapadnoga čakavskoga areala. U nekima je od tih govora daljnjim razvojem u 2. licu množine prevladala jedna od dviju prvotnih alternanti, **gre-* ili **gres-*. Na ostalome su se čakavskome području zadržali samo prezentski oblici s osnovom *gre-* bez alternanti. U dijelu su starinačkih sjevernočakavskih

govora sačuvani i jedini reliktni oblici 2. lica jednine i 2. lica množine imperativa: *greš, grešte; Greš ća! Grešte ća, dičina/ dečina!* (= 'odlazi odatle!', 'gubite se odatle, dječurlijo'), kojima se izriče strogi nalog.

Prezent, jednina:

1. 1. **gre-mv* > **gre-mð* > *gre-m* > *gre-n*

2. 1. **gre-ši* > **gre-ši* > *gre-š*

3. 1. **gre-tv*, **gres-tv* > **gre-tð*, **gres-tð* > **gre-Ø*, **gres-Ø* > *gre*
množina:

1. 1. **gre-mv* > *gre-mo*

2. 1. **gre-te*, **gres-te* > *gre-te*, *gres-te* (> *grete/ greste*)

3. 1. **gred-otv* / **gre-otv* [**gre-iotv*] > **gred-utð* / **gre-jutð* > *gred-uØ* /
gred-oØ, *gre-juØ* / *gre-joØ* > *gred-u* / *gred-o*, *grej-u* / *grej-o*

3.2.6. Glagol **iměti* imao je tri prezentske osnove.

a) Tematsku osnovu **imad-* je s obličnim nastavcima prezenta povezivao tematski samoglasnik *-e-*. Razvoj je ove osnove podudaran s razvojem osnova prikazanih u točki 3.1.1. a). Oblici su s ovakvom osnovom sporadično sačuvani u cijelom jeziku.

b) Tematsku osnovu s korijenom *im-* i tvorbenim nastavkom *-ě-* koju je s obličnim nastavcima prezenta povezivao tematski samoglasnik *-e-*. Razvoj je ove osnove podudaran s razvojem osnova prikazanih u točki 3.1.1.b). Oblici s ovakvom osnovom ikavskoga lika sporadično su sačuvani u ikavskim i ikavsko-ekavskim, a oblici ekavskoga lika u ekavskim čakavskim govorima.

c) Atematsku osnovu s alternantama **ima-*, **imas-*, **imad-* bez tematskoga samoglasnika u prezentu; alternantu **ima-* u 1. i 2. licu jednine i 1. licu množine; alternante **ima-* i **imas-* u 2. licu jednine i 2. licu množine; alternante **ima-* i **imad-* u prezentskome 3. licu množine. Oblici imperativa imali su alternantu **imaj-* s jotiranim dočetnim korijenskim suglasnikom.

Prezentski su se likovi s ovakvom osnovom, uključujući obje starojezične alternante osim **imas-* u 2. licu jednine, i s obličnim nastavcima 5. spregovne vrste, sporadično zadržali u starinačkim govorima sjeverozapadnoga čakavskoga areala.

Prezentski oblici s osnovom *ima-* i alternacijama *ima-*, *imad-* u prezentskome 3. licu množine su općejezični, pa su mogući i u čakavskim govorima. Ipak je u čakavštini izvan sjeverozapadnoga areala i u prezentskome 3. licu množine osnova najčešće *ima-*

Prezent, jednina:

1. 1. **ima-m_ɔ* > **ima-m_ɔ* > *ima-m* (> *ima-n*)
 2. 1. **ima-ši* > **ima-ši* > *ima-š*
 3. 1. **ima-t_ɔ*, **imas-t_ɔ* > **ima-t_ɔ*, **imas-t_ɔ* > **ima-Ø*, **imas-Ø* > *ima*
- množina:

1. 1. **ima-m_ɔ* > *ima-mo*
2. 1. **ima-te*, **imas-te* > *ima-te*, *imas-te* (> *ima-te* / *imas-te*)
3. 1. **ima-ɔt_ɔ* (= **[ima-ɔt_ɔ]*), **imad-ɔt_ɔ* > **ima-jut_ɔ*, **ima-dut_ɔ* > **imaj-uØ* / **imaj-oØ*, **ima-duØ*, **ima-doØ* > *ima-ju* / *ima-jo* ili *imadu* / *imado*

Imperativ, jednina:

2. 1. **imaj-b* > **imaj-ɔ* > *imaj-Ø* > *imaj*
3. 1. **imaj-b* > **imaj-ɔ* > *imaj-Ø* > *imaj*

množina:

1. 1. **imaj-ɔm_ɔ* > *imaj-ɔmo* > *imaj-Ømo* > *imaj-mo*
2. 1. **imaj-ɔte* > *imaj-ɔte* > **imaj-Øte* > *imaj-te*

3.2.7. Glagol **vĕděti*

Glagol **vĕděti* (= 'umjeti, znati, spoznati') imao je osnovu s korijenom i ništičnim tvorbenim nastavkom s alternantama **vĕ-*, **vĕs-*, **vĕd-* bez tematskoga samoglasnika u prezentu: alternantu **vĕ-* u 1. i 2. licu jednine i 1. licu množine; alternante **vĕ-* i **vĕs-* u 3. licu jednine i 2. licu množine; alternante **vĕ-* i **vĕd-* u 3. licu množine. Alternanta je u 1. licu jednine i 1. licu množine imperativa imala jotiran dočetak **vĕj-* (< **vĕd-*), a u 2. i 3. licu jednine te 2. licu množine alternirale su inačice **vĕj-* i **vĕš-*.

Prosti je glagol opisane semantike i prezentske osnove nestao iz uporabe. Proces je njegova gubljenja tekao postupno i u fazama. Potaknut je defonemizacijom jata kad su se u ikavskim i ikavsko-ekavskim govorima fonološki približavali i potom morfološki poistovjećivali infinitiv glagola **vĕděti* (= 'umjeti, znati, spoznati') i infinitiv glagola **vidĕti* (= 'vidjeti, vidom spoznati'), koji su od iskona imali blisku semantiku sadržanu u istome korijenu različitih prijevornih likova: **vĕd-*, **vid-*. Ovu prvu etapu s ujedinjenim infinitivom: **vĕděti* > **vĕdĕti* = *viditi* = **vidĕti* < **vidĕti* i dvama tipovima prezenta (*viš* ≠ *viju* / *vidim*) potvrđuju Žića svetih otaca iz 14. stoljeća.

Uskoro se morfološka homonimija među dvama infinitivima pokušala priječiti uvođenjem za značenje 'umjeti, znati, spoznati' oblika infinitiva **ve_{ti}* (< **vĕ-ti* < **vĕd-ti*), kojemu se osnova sastoji samo od korijena s ništičnim tvorbenim nastavkom, a koji je nakon defonemizacije jata

poprimio ikavski lik **viti* ili ekavski lik **veti*. Ova je razlikovna mjera omogućila i privremeni opstanak različitih prezenata obaju glagola.

Proces se preklapanja i međusobna potiranja oblika ovih dvaju glagola, omogućen iskonskim djelomičnim semantičkim preklapanjem, uskoro s infinitiva proširio i na prezent. Za značenje se 'umjeti, znati, spoznati' uz iskonski prezent glagola *viti* / *veti*, s tvorbom od prezentske osnove bez tematskoga samoglasnika (2. lice množine: *vi-te*, *vis-te* / *ve-te*, *ves-te*), počeo rabiti i prezent glagola *viditi* / *videti* s iskonskom tvorbom od prezentske osnove s tematskim samoglasnikom *-i-* (2. lice množine: *vid-i-te*). Proces se širio i u obrnutu smjeru: za značenje se 'vidjeti, vidom spoznati' uz iskonski prezent glagola *viditi* / *videti* s tvorbom od prezentske osnove s tematskim samoglasnikom *-i-* (2. lice jednine: *vid-i-te*), počeo rabiti i prezent glagola *viti* / *veti* za značenje 'umjeti, znati, spoznati' s iskonskom tvorbom od prezentske osnove bez tematskoga samoglasnika (2. lice množine: *vi-te*, *vis-te* / *ve-te*, *ves-te*). Ovu fazu potvrđuje proza Fausta Vrančića iz 16./17. stoljeća, te opusi Frana Krste Frankopana i Pavla Rittera Vitezovića, u kojima je *viti* = 'znati', *vim* = 'znam', *vij* = 'znaj'.

U sljedećoj se razvojnoj etapi eliminiraju umnožene semantičke i morfološke dvojnosti. Razvojna je etapa s eliminacijom morfološke ali ne i semantičke dvojnosti posvjedočena u »Juditi« Marka Marulića: infinitiv *viditi*, prezentski oblici *vim*, *vi*, *vimo*, *vite* 2. l. *jd. vi*, i oblici imperativa *vij*, *vijte* nositelji su dvaju značenja: 'vidjeti, gledati, paziti' i 'znati'.

U daljnjem se razvoju u uporabi održava samo jedan prosti glagol jednoznačne semantike koji zadržava jedan od postojeća dva infinitiva i jedan od postojeća dva tipa prezenta, iako ima govora koji se ni do danas nisu posve oslobodili dvojnosti oblika: u južnoj čakavskoj zoni, primjerice, oblici prezenta i imperativa glagola *vidit* (= 'vidjeti') i danas alterniraju: *vidin*, *vidiš* / *viš*, *vidimo*, *vij*, *vijmo*, *vijte*.

U ovoj su razvojnoj točki prevladale dvije realizacije. Prva je općenitija i općejezična, a druga je potvrđena samo u čakavštini.

Općejezični je razvoj rezultirao nestankom kontinuanata iskonskoga infinitiva **věděti* i njegova iskonskoga prezenta **vě-te*, **věs-te* za značenje 'umjeti, znati, spoznati', koje preuzimaju drugi glagoli, najčešće s infinitivima *znat(i)*, *umit(i)* / *umet(i)* i prezentima *zn-ate*, *um-ite* / *um-i-jete*, *um-ete* / *um-e-jete*, dok su za značenje 'vidjeti, vidom spoznati' zadržane kontinuanate ishodišnih oblika, infinitivi *vid-i-ti* / *vid-e-ti* / *vid-je-ti*, radni pridjevi *vid-i-l* / *vid-e-l* / *vid-i-ja* / *vid-i* / *vid-e*, 2. lice množine prezenta i imperativa *vid-ite*.

I na čakavskome je jezičnome prostoru napušten iskonski a uveden jedan ili oba prosta glagola za značenje 'umjeti, znati, spoznati', ali je u dijelu čakavštine za značenje 'vidjeti' zadržan samo infinitiv prostoga glagola koji je nekad značio 'umjeti, znati, spoznati', dok se ostali oblici glagola sa značenjem 'vidjeti' tvore od infinitivne osnove *vid-i-/ vid-e-*, odnosno od prezentske *vid-*. Primjerice, u suvremenom se ekavskom govoru Orleca na otoku Cresu značenje 'vidjeti' iskazuje infinitivom *vet/ već*, radnim pridjevom *vid-e-l*, te prezentom i imperativom *vid-ite*; u suvremenom se ikavsko-ekavskom govoru Dobrinja na otoku Krku značenje 'vidjeti' iskazuje infinitivom *vit*, radnim pridjevom *vid-e*, te prezentom i imperativom *vid-ite*. Identičnih potvrda ima i na južnijem dijelu ikavsko-ekavskoga područja; u istarskim se migracijskim ikavskim govorima južne provenijencije značenje 'vidjeti' iskazuje infinitivom *vit*, radnim pridjevom *vid-i-ja*, te prezentom i imperativom *vid-ite*.

U suvremenoj je čakavštini poseban reliktni glagol **vėděti* (= 'umjeti, znati, spoznati') sačuvan u morfološkom obrascu atematskoga prezenta i imperativa 5. spregovne vrste glagola složenih od **-vėděti*, koji su sačuvali vezu s njegovom prvotnom semantikom 'umjeti, znati, spoznati'. Takvi su u autohtonim sjevernočakavskim ikavsko-ekavskim i ekavskim govorima glagoli *dopovidet/ dopovedet/ dopovet/ dopoveć* (= 'uvjeriti koga riječima, dokazati mu što u razgovoru'), *napovidet/ napovedet/ napovet/ napoveć* (= 'vjernicima javno obznani i oglasiti predstojeće crkveno vjenčanje zaručnika'), *povidet/ povedet* (= 'usmeno priopćiti, kazati'), *spovidet (se)/ spovedet (se)/ spovet (se)/ spoveć (se)* (= 'obaviti ispovijed; riješiti se grijeha priopćivši ih ispovjedniku nasamo'), i *zapovidet/ zapovedet* (= 'izreći zapovijed, zapovjediti'). Nakon starojezičnoga su razdoblja i u drugim čakavskim zonama postojali imperativi poput *povij*, *zapovij* i prezenti poput *povim*, *zapoviš*, iako već u alternaciji sa *zapovidin*, kakvi su potvrđeni u tekstovima južnije i južne provenijencije, pisanim kojom od srednjovjekovnih književnojezičnih stilizacija sa znatnijom prevagom čakavštine.

Oblici su se 2. lica jednine i 2. lica množine imperativa s alternantom osnove **vėš-* zadržali kao relikti u pojedinim autohtonim sjevernočakavskim govorima. Rabe se za izricanje ublažene zapovijedi, a sa zamjenicama u dativu služe za iskazivanje blagoga upozorenja, skretanja pozornosti sugovorniku na ono što traži a ne zamjećuje: *viš/ viš ti*, *vište/ vište van*. Ovakvi su oblici imperativa zabilježeni i u srednjovjekovnim *Žićima svetih otaca*.

Prezent, jednina:

1. 1. **-vě-mъ > *-vę-mǫ > (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vi-m/ dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)ve-m > (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)ve-n*
2. 1. **-vě-si > *-vę-š > (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vi-š/ dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)ve-š*
3. 1. **-věs-tъ, -vě-tъ > *-ves-tǫ, *-vę-tǫ > *-ves-Ø, *-vę-Ø > dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vi/ (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)ve*

množina:

1. 1. **-vě-mъ > *-vę-mo > (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vi-mo/ (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)ve-mo*
2. 1. **-vě-te, *-věs-te > *-vę-te/ *-ves-te > (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vi-te/ (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)ve-te, (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)viš-te/ (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)ves-te*
3. 1. **-věj-otъ > *-vej-utǫ/ *-vej-otǫ > -vę-juØ/ *-vę-joØ > -vę-ju/ *-vę-jo > (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vi-ju/ dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)ve-ju/ (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)ve-jo*

Imperativ, jednina:

2. 1. **-věj-b > *-vej-ǫ > *-vej-Ø > (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vij/ (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vej*

množina:

1. 1. **-věj-bmъ* > *-vej-ǫmo > *-vej-Ømo > (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vij-mo/ (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vej-mo*
2. 1. **-věj-tě*, *-věš-te* > *-vej-ǫte, *-veš-ǫte > *-vej-Øte > *-veš-Øte > (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vij-te/ (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)vej-te, (dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)viš-te/ dopo/ napo/ po/ spo/ zapo)ve-te*

Literatura

- Bratulić, J. (1978): *Istarski razvod-Studija i tekst*. Pula.
- Damjanović, S. (1993): *Glasovi i oblici općeslavenskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Haburgaev, G. A. (1974): *Staroslavjanskij jazyk*, Moskva.
- Hamm, J. (1971,II): *Staroslavenska gramatika*, Zagreb.
- Hamm, J., Hraste, M., Guberina P. (1956): *Govor otoka Suska, Hrvatski dijalektološki zbornik 1*, Zagreb, 7–213.
- Hraste, M., Šimunović, P. (1979): *Čakavisches-deutsches Lexikon 1*, Köln; Wien: Böhlau.
- Houtzagers, H.P. (1985): *The Čakavian dialect of Orlec on the island of Cres*. Amsterdam.

- Jurišić, B. (1956): *Rječnik govora otoka Vrgade I, Uvod*, Zagreb.
- Jurišić, B. (1973): *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima II, Rječnik*, Zagreb.
- Kalsbeek, J. (1998): *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*, Amsterdam – Atlanta.
- Lisac, J. (1995): Hrvatski jezik i Faust Vrančić, s osobitim obzirom na Život nekoliko izabranih divic, *Vrančić, F. Život nekoliko izabranih divic*. Šibenik, 145–164.
- Margetić, L. (1980): Vinodolski zakon, *Iz vinodolske prošlosti*, Rijeka, 113–166.
- Malić, D. (1972): *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, Zagreb.
- Malić, D. (1973): Šibenska molitva (filološka monografija), *Rasprave Instituta za jezik 2*, Zagreb, 81–190.
- Malić, D. (1977): »Red i zakon« zadarskih dominikanki iz 1345. godine. *Rasprave Instituta za jezik 3*. Zagreb 59–128.
- Malić, D. (1988): *Povaljska listina kao jezični spomenik*, Zagreb.
- Malić, D. (1997): *Žića svetih otaca: hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb.
- Menac-Mihalić, M. (1992–1993): Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku, *Filologija 20–21*, Zagreb, 81–109.
- Moguš, M (1966): Današnji senjski govor, *Senjski zbornik 2*, Senj, 5–152.
- Moguš, M (1998): Rječnik Marulićeve »Judite«, *Sabrana djela Marka Marulića, knjiga prva*, Split, 203–318.
- Roki, A. F. (1997): *Libar viškiga jažika*, Toronto.
- Šimunović, P. (1983): Čakavishe Texte. *Čakavisch-deutsches Lexikon 3*. Köln; Wien: Böhlau.
- Štefanić, V., Grabar B., Nazor, A., Pantelić, M. (1969): Hrvatska književnost srednjega vijeka, *Pet stoljeća hrvatske književnosti, 1*, Zagreb.
- Vončina, J. (1976): Zrinski, Frankopan, Vitezović, *Pet stoljeća hrvatske književnosti, 17*, Zagreb.
- Vranić, S. (1999.): *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, disertacija, rukopis.

The Development of Present and Imperative in the Čakavian Dialect

Summary

In the paper, the author reconstructs the development of the forms of present and imperative in the čakavian dialect from the primary thematic and athematic stems of the original language to the five conjugational types we have today,

which we can get by applying the criterion of the beginning of the formal ending of both analyzed forms.

Key words: present, imperative, čakavian dialect

Ključne riječi: prezent, imperativ, čakavski dijalekt